



סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישורון



**מכירת יוסף וחסא העגל • הכפרה מעין החטא •
אחדות העם ואחדות השם**

לפני שחותמים את ברכת קדושת היום ביום הכיפורים, אנו מבקשים:

מחה והעבר פשעינו וחסאותינו מנגד עיניך כאמור... 'כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאותיכם לפני ה' תטהרו' (ויקרא טז, ל) ... וטהר לבנו לעבדך באמת, כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישורון בכל דור ודור.

ה"משך חכמה" מאריך בביאור ביטוי ייחודי זה "מחלן לשבטי ישורון", ביטוי המוזכר רק בתפילת יום הכיפורים.

הגמרא דורשת שבגדי הכהן הגדול המקריב בשחר היו מעולים מאלו של הערב, "לפי שעבודת הבוקר היתה חשובה ומכפרת" (יומא לה, ע"א). ה"משך חכמה" מוכיח שהכוונה לכתונת בלבד, וכך פסק הרמב"ם (הלכות כלי מקדש ח, א). וצריך להבין, מדוע שונה הכתונת משאר בגדים?

מכירת יוסף וחסא העגל

והנה, שני חטאים נושפים בעורפה של כנסת ישראל - חטא מכירת יוסף

וחטא העגל. על חטא העגל נאמר "וביום פקדי ופקדתי" (שמות לב, לד), ואמרו חז"ל "אין לך כל דור ודור שלא נוטל אונקי אחת של עגל" (קהלת רבה ט, יג). ובמדרש משלי אמרו, "בכל דור עדיין חטא של מכירת יוסף קיים" (מדרש משלי, שוחר טוב, סימן א). ועל כן לשון של שעיר המשתלח משקלו שתי סלעים, רמז לנאמר במסכת שבת, "אמר רב חמא בר גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים" (י, ע"ב).

מכירת יוסף יש לה השפעה גם על מקום הקטרת הקטורת ביום הכיפורים. ההקטרה נעשית דווקא לפני ולפנים, ולא בעזרה, כיון שהעזרה היתה בחלקו של יהודה, ואמרו חז"ל "המברך את הבוצע הרי זה מנאץ" (סנהדרין ו, ע"ב), ויהודה היה לו חלק במכירת יוסף. הכפרה נעשית בחלקו של בנימין, בקודש הקדשים, לפי שבנימין לא חטא במכירתו. וכך אמרו בספרי:

מפני מה זכה בנימין שתשרה שכינה בחלקו? כל השבטים היו במכירתו של יוסף ובנימין לא היה במכירתו של יוסף. אמר הקב"ה אני אומר לאלו שיבנו בית הבחירה? לא, כשיהיו מתפללים לפני איני מבקש עליהם רחמים, איני משרה שכינתי בחלקם שלא היו רחמנים על אחיהם (ספרי, וזאת הברכה, סוף פיסקא יא).

וכיון שכשאוחרין מעשי אבותיהם בידיהם "פוקד עוון אבות על בנים" (שמות לד, ז) (עיין סנהדרין כז, ע"ב), לפיכך כשישראל חוטאים בעניינים שבין אדם למקום אז פוקד עליהם את חטא העגל, וכשחוטאים בדברים שבין אדם לחברו, אז פוקד עליהם חטא מכירת יוסף.

ומסיבה זו לא נכנס הכוהן הגדול לפני ולפנים בעודו לבוש חושן, כיון שעליו היו חרותים שמות שבטי ישראל "לזיכרון לפני ה'" (שמות כח, כט), והרי שמותיהם הם מזכירים את הקטרוג, כיון שהם עצמם לא רחמו על אחיהם והיו שונאים זה את זה. ולכן אחרי מות דוד ושלמה פסקו האורים והתומים (סוטה מח, ע"א-ע"ב), כיון שתפקידם היה לתמום דבריהם על ידי צירוף אותיות משמותיהם, וכיון שנתחלקה הממלכה ושונאים זה את זה, אי אפשר להם להתחבר.

ועל כן להורות על כפרת החטא של מכירת יוסף היה כתנת מובחרת, שהרי מבואר במסכת זבחים, שהכתונת מכפרת על שפיכות דמים, כיון שבמכירת יוסף נאמר (בראשית לז, לא) "וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתונת בדם" (פח, ע"ב).

וזהו שאמרו "כי אתה סלחן לישראל" - על החטאים שבין אדם למקום, ששורשם בחטא העגל, שאמרו "אלה אלהיך ישראל", ועל חטא זה נאמר "סלחתי כדברך" (במדבר יד, כ); "ומחלן לשבטי ישורון" - על החטאים שבין אדם לחברו, ששורשם בחטא מכירת יוסף, שחטאו שבטי ישורון; ויום הכיפורים בא לכפר על שני שורשי החטאים האלו. עד כאן תוכן דברי ה"משך חכמה" (משך חכמה, ויקרא טז, ל).

הכפרה מעין החטא

גם הכפרה הבאה לקנח את החטא צריכה להיות מעין החטא:

יבא שעיר ויכפר על מעשה שעיר, אמר להם משה: אתם יש בידכם תחילה ויש בידכם בסוף, יש בידכם תחילה - וישחטו שעיר עזים, ויש בידכם בסוף - עשו להם עגל מסכה, יבוא שעיר ויכפר על מעשה שעיר, יבוא עגל ויכפר על מעשה העגל (ילקוט שמעוני, על התורה, פרשת שמיני, רמז תקכא).

גם בספר "היובלים", חיבור מימי בית שני, נאמר:

וישחטו בני יעקב שעיר עזים ויטבלו את כתונת יוסף בדמו, וישלחו אותה אל יעקב, בעשירי לחדש השביעי וכו', לכן נועד בקרב בני ישראל להתאבל ביום העשירי לחדש השביעי, ביום אשר הגיע שמע אבל יוסף אל יעקב אביו. לבקש בו כפרה בשעיר עזים בעשור לחדש השביעי אחת בשנה על חטאתם וכו' (ספר "היובלים", לד, טו-כד).

* הרב יהודה קופרמן (בהערותיו למשך חכמה) מעיר, שהפסוק "וסלחתי כדברך" לא נאמר בעניין חטא העגל, אלא בעניין חטא המרגלים. אמנם גם רש"י הביא פסוק זה ביחס אל חטא העגל, בפירושו לדברים ט, יח, ד"ה ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום.

וכן כתב הרמב"ם בספר "מורה נבוכים":

ואלו החכמים קבעו, שהטעם להיות כפרת הצבור תמיד בשעירים הוא שהעברה הראשונה של כל עדת ישראל היתה בשעיר עזים, ברמזם אל מכירת יוסף הצדיק, שבסיפורו נאמר 'וישחטו שעיר עזים'. ואל יהיה טעם זה קל בעיניך, מפני שתכלית כל המעשים האלה שישתרש בנפש כל עבריין שהוא צריך להיזכר בעוונו ולזכור אותו תמיד, כמו שכתוב 'וחטאתי נגדי תמיד' (תהילים נא, ה), ושמוטל עליו לבקש לכפר על עוון זה, הוא וצאצאיו וצאצאי צאצאיו, במצוה שתהיה ממין אותה עברה וכו', וכמו שאתה רואה נעשה באהרון, כאשר נכשל במעשה העגל, היה קרבנו, הוא וכל מי מצאצאיו שמילא את מקומו, פר ועגל. וכאשר היתה העברה בשעיר עזים, היתה המצוה בשעיר עזים (מורה נבוכים ח"ג, פרק מו).

ואכן שני השעירים מכפרים על שני החטאים, השעיר הפנימי מכפר בקודש על חטאים שבין אדם למקום, והשעיר החיצוני משתלח למדבר ומכפר על המידות המגוננות שבין אדם לחברו. וכך יום הכיפורים מכפר על שני היסודות, על החטאים שבין אדם למקום, שביום זה נתכפר להם חטא העגל ונתנו הלוחות השניות, ומתכפרים להם החטאים שבין אדם לחברו, שביום זה חטאו אחי יוסף במכירתו.

ביום הכיפורים יש להרבות אהוה ולכפר בזה על שנאת אחי יוסף, וזהו שאומרים בנוסח התפילה "על כן ברחמיך הרבים נתת לנו את יום הכיפורים הזה, ואת יום מחילת העוון הזה לסליחת עוון ולכפרת פשע וכו' יום שימת אהבה ורעות, יום עזיבת קנאה ותחרות" וכו' (סדר העבודה, מחזור רינת ישראל, יום הכיפורים, נוסח אשכנז, עמ' 277). וכיון שהנהנתנות היא יסוד הפירוד, שכן כל אחד דואג לעצמו, הרי יום הכיפורים הוא יום של חמש תעניות, כדי שיתנזרו מצורכי הגוף וידמו למלאכי השרת שאין בהם קנאה, כדי להרבות האהוה. ומובא בפרקי דר' אליעזר, שהשטן אומר:

"מה מלאכי השרת שלום ביניהם כך ישראל שלום ביניהם ביום הכיפורים. מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא כך ישראל נקיים מכל חטא ביום הכיפורים. והקב"ה שומע עתירתן של ישראל מן הקטיגור שלהם ומכפר על המזבח ועל המקום ועל הכהנים ועל כל הקהל מקטון ועד גדול ועל כל

עונותיהם של ישראל" (פרקי דר' אליעזר, מה).

וזהו שאמרו "ועל כל עם הקהל יכפר" (ויקרא טז, ג), שכאשר העם מתחבר לקהילה אחת - זו כפרתו.

אחדות העם ואחדות השם

החיבור והאיחוד בעם ישראל משפיעים גם על היחסים שבינם לבין רבש"ע, שאף הוא תלוי, כביכול, באחדותם של ישראל כמו שנאמר במנחה של שבת, "אתה אחד ושםך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ".

וכך דרשו את הכתוב "הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה" (עמוס ט, ו):

"למה הדבר דומה? לפלטין שהיתה בנויה על גבי הספינות, כל זמן שהספינות מחוברות פלטין שעל גביהן עומדת, כך 'הבונה בשמים מעלותיו', כביכול כסאו מבוסס למעלה, בזמן שישראל עשויין אגודה אחת, לכך נאמר 'הבונה בשמים מעלותיו', אימתי? 'ואגודתו על ארץ יסדה'" (במדבר רבה טו, יח).

את הזיקה בין אחדות ה' לאחדות ישראל תיאר ר' דוד טעביל, בעל נחלת דוד. והנה כמה משפטים מדבריו:

כי כן כאשר הבורא יתברך הוא האחד הפשוט ההחלטי, לא כאחד הזוגי, ולא כאחד המספרי, ולא כגוף אחד המורכב מאברים רבים מתחלופי המזג והתכונה, ולא כבנין אחד המורכב מעצמים רבים, אפס כי הוא האחד הפשוט בתכלית הפשטות... ככה לעומת זה העם הקדוש הישראלי, בהיות נשמתן אצולה ממקור האחדות, כאשר כינוה החכמים בתואר חלק אלוך ממעל, ולזאת גם המה מחוייבים להתאחד יחד, להיות צמודים וקשורים זה בזה, יותר מהתאחדות הגוף האחד המחובר מאברים רבים, יען כי שורש נשמתם היא האחדות, אשר אין שם מהפירוד וההתחלקות כלל (ר' דוד טעביל, בספר הדרשות "בית דוד", סימן ו).

וכן הוא בספר התניא :

שכולן מתאימות ואב אחד לכולנה, לכן נקראו כל ישראל אחים ממש, מצד שורש נפשם בה' אחד, רק שהגופים מחולקים (תניא, פרק לב).

וכשם שאחדות הבורא מותנית באחדות ישראל, כך קשורה גלות השכינה בפירוד ובשנאה בישראל.

וסוד השכינה בגלות היינו נשמתן של ישראל המפוזרות... היינו אמרו 'וקבצנו יחד', שלא תהא פגם וקליפה מפסיק בין נשמה לנשמה, והיינו שנאת חנם... ובעוד שזאת היא המבדלת בין נשמה לנשמה, יש פגם ואין גאולה ואין שכינה, והיינו סוד 'אמר ר' ישמעאל, בני ישראל, הריני כפרתכם', אוהב כולם וקושר בנפש כל אחד ואחד מישראל, שתהיה שכינה שורה עליו ועל כל ישראל באמצעותו (סידור הרמ"ק, בפירוש לשמונה עשרה, "תקע בשופר").

ומסכם שם בעל בית דוד :

ולזאת הנה הוא מבואר קושי עוון המחלוקת, כי הוא ממש עבודה זרה, יען כי הפירוד ההווה מן המחלוקת הוא היפך האחדות, וכאילו מעיד על עצמו שאין לו חלק באלוקי ישראל, אשר הוא מקור האחדות... ולזאת מעוון המחלוקת נמשך חטא עבודה זרה ממש, יען כי זה תלוי בזה.

על שני עוונות אלו - עוון המחלוקת ועוון עבודה זרה, חטא מכירת יוסף וחטא העגל - מכפרות מצנת התענית ומצנת הקטורת, כמאמר חז"ל "כל תענית שאין בה ממושעי ישראל אינה תענית, שהרי חלבנה ריחה רע, ומנאן הכתוב עם סממני הקטורת" (כריתות ו, ע"ב). הרי שהקטורת מסמלת את האחדות שבישראל, ועל כן יש מצוה מיוחדת בקטורת - "הדק היטב" (שם), כדי לערבן היטב, ודגש מיוחד מושם ביום הכיפורים ש"מחזירין למכתשת בערב יום הכיפורים ושוחקן יפה יפה, כדי שתהא דקה מן הדקה" (שם), כדי למזגם יחד לחטיבה אחת. וכן בשחיטת הפר והשעיר נאמר "ולקח מדם הפר ומדם השעיר" (ויקרא טז, יח) - "בזמן שהיו מעורבים" (ספרא, ויקרא טז, יח).



שכן בכוחות משותפים יש לקיים את תפקיד החיים כרצון ה', 'עירה דם הפר לתוך דם השעיר' (יומא נג, ע"ב), 'מערבין לקרנות' (שם נז, ע"ב) (ר' שמשון רפאל הירש בפירושו לתורה, ויקרא טז, יח).

בתחילה מְזָה מכל אחד לחוד, ואחר כך מערבן היטיב, שאין האחדות מטשטשת כוחו וייחודו של כל אחד, ובסופו של דבר תורם כל אחד חלקו למען האחדות. ולפיכך אנו פותחים את תפילת היום בהיתר להתפלל עם העבריינים, שכן אי אפשר לתקן עצמנו ולהשיג את ייעודי היום בלא האחדות.

וכך פועלת האחדות ביום הכיפורים לתיקון שני שרשי החטא היסודיים, חטא מכירת יוסף וחטא העגל. החטאים שבין אדם למקום ובין אדם לחברו.

וזהו שאמרו בסדר העבודה "ש ש ו ע י ר ה דם הפר לתוך המזרק שבו דם השעיר, ונתן המלא בריקן כדי שיתערבו יפה יפה זה בזה" (סדר העבודה, מחזור רינת ישראל, נוסח ספרד, עמ' 275), שיש באחדות מקור לשמחה. ולכן דווקא בעירוב הדמים מצויינת שמחתו של הכוהן הגדול, וככתוב בזוהר:

ואית דמתני הכי, שמחה דא כנסת ישראל, ושמחה הא אוקמוה, דכתיב 'כי בשמחה תצאו' וגו' (ישעיה נה, יב), וזמינין ישראל לנפקא מן גלותא בהאי שמחה, ומאן איהי, כנסת ישראל, ועל דא 'עבדו את ה' בשמחה' (תהילים ק, ב), כמה דכתיב 'בזאת יבוא אהרן אל הקדש' (ויקרא טז, ג), וכלא חד (זוהר ח"ג, ח, ע"ב).